

Metaadatok és katalogizálási gyakorlatok*

A ma meglévő metaadatszabványok választéka a rendkívül bonyolultaktól a nagyon egyszerűekig terjed. A metaadatszabványok viszonylagos egyszerűsége vagy bonyolultsága nagyrészt az információforrásoktól függ, amelyekre a szabványokat kidolgozták, valamint attól, hogy milyen mélységű leírást találtak szükségesnek ahhoz, hogy az információforráshoz való hozzáférést lehetővé tegyék. A cikk áttekinti a metaadatszabványok közötti különbségeket, a jelenlegi katalogizálási gyakorlatokat, és hogy miképpen alkalmazzák azokat a könyvtárakban. A szerzők ismertetik a metaadatok és a katalogizálási szabványok kulcsfogalmainak meghatározását, valamint áttekintik a legismertebb metaadatsémákat. A jelenlegi katalogizálási gyakorlatok tárgyalása magában foglalja a legáltalánosabb katalogizálási gyakorlatok és szabványok áttekintését, a metaadatok hatását a könyvtári gyakorlatra, valamint a könyvtárosoknak a metaadatokkal kapcsolatos szerepét. A szerzők példaként tárgyalják az OHIOLINK ETD-t (Elektronikus Szakdolgozatok és Disszertációk Központja = Electronic Thesis and Dissertations Center), azaz elektronikus szakdolgozatokat és disszertációkat mint kivételes információforrásokat arra, hogy hogyan alkalmazzák az AACR2-t és a MARC21-et metaadatok tárolására, leírására és hozzáféréseire.

Bevezetés

A metaadatok adatok az adatokról. Ez a meghatározás az elektronikus információforrások megjelenésével lépett életbe, és kezdetben azokban a szabványokban tűnt fel, amelyek az elektronikus információforrások azonosításában, leírásában és megtalálásában voltak hasznosak. A fogalom egyre inkább elterjedt, mivel számos, ún. nem hagyományos dokumentumformátumra alkalmazták, aminek eredményeképpen a metaadatsémák sokasodni kezdtek.

Bár a kifejezést először digitális információkkal kapcsolatban használták, jelentése azóta általánossá vált és kibővült, így magában foglalja az információforrások valamennyi szabványos leírását – beleértve a nem digitális dokumentumokét is. Példák lehetnek erre könyvtári katalógusok, referáló és indexelő szolgáltatások, valamint levéltári keresőeszközök.

Az irodalom rövid áttekintése

A jelenlegi metaadat-kutatás a metaadatszabványok változatosságára és alkalmazásaira összpontosít. A metaadat-irodalom széles körű áttekintése meghaladja e tanulmány keretét, de az aktuális irodalomban feltűnő trendek közül néhányat

érdemes megjegyezni. A metaadat-kutatás terjedését a metaadatok viszonylagos rugalmassága és hasznossága eredményezte az egyre szaporodó és változatos objektumok leírásában.

A Metaadatok gyakorlati alkalmazása az Oregoni Állami Egyetemen (Banerjee, 1999) c. cikk szerzője az Oregoni Állami Egyetemen folyó pilot projekt során felmerült néhány kihívást sorol fel, amelyekkel akkor szembesültek, amikor arra törekedtek, hogy metaadatok használatával oldják meg a hálózaton lévő egyetemi információforrásokhoz való hozzáférést az online katalógusban. A vizsgálat során a szerző arra a megállapításra jutott, hogy a könyvtárnak, amelynek az a szándéka, hogy a forrásokhoz való hozzáférést egy projekt keretében metaadatok használatával oldja meg, először az emberi, technikai és szervezeti kihívások megoldására kell tervet készítenie. Ami a technikai részt illeti, a szerző szerint a könyvtárnak ismernie kell a meglévő metaadat-eszközöket is, mint amilyen a Dublin Core (DC).

A DC metaadatok helyes leírását és az eszközöket, amelyekkel ezeket alkalmazni lehet, Miller

* Metadata and cataloguing practices. = Electronic Library, 22. köt. 3. sz. 2004. p. 238–248.
www.emeraldinsight.com/researchregister,
www.emeraldinsight.com/0264-0473.htm

(1966) tárgyalta. A metaadatok meghatározásával kezd, majd számba veszi a metaadatok eddigi megközelítéseit szakértői rendszerek és keresőmotorok alkalmazásainak fényében. Foglalkozik a DC-szabvány néhány részletével és alkotóelemeivel. Végül a HTML lehetőségét, a metaadatok megalkotását és a keresőmotorokat tárgyalja.

Számos cikket szenteltek annak a kérdésnek a megvitatására, hogy hálózati információk szervezésére használjanak-e hagyományos katalogizálási szabványokat vagy sem. Néhányan felvetették, hogy a jelenlegi katalogizálási alkalmazások túlságosan bonyolultak és drágák az internetforrások leírására. Érveket sorakoztattak fel a DC használata mellett (Medeiros, 2000; Chepesiuk, 1999).

Az ellenkező vélemények az elektronikus információforrások leírására a hagyományos katalogizálási módszerek alkalmazását részesítik előnyben. Több kutató ajánlása szerint a jelenlegi katalogizálási gyakorlatok elegendők az internetforrások leírására, és hatásosságuk, valamint rugalmasságuk miatt ezek használatát javasolják az elektronikus információk kezelésére (Mandel és Wolven, 1996).

Mivel új metaadatsémákat vezettek be, előtérbe került a katalogizálási szabványok oktatása könyvtárosok és könyvtárosképző iskolák esetében (Hsieh-Yee, 2000; Glaviano, 2000). A szerzők néhány olyan módszert írnak le, amelyeket alapfokú és haladó katalogizálásoktatás során alkalmaztak. Mindketten rámutattak arra, hogy jelentős időt kell szánni az internetforrások kezelésére. Az oktatók jól tennék, ha speciális gyakorlatokat vezetnének be a metaadatok alkalmazásáról, és lehetővé kellene tenniük kézenfekvő gyakorlati alkalmazásokat. További tárgyalásaikban a DC-re mint katalogizálási eszközre koncentráltak, és arra, hogy az oktatók hogyan egyesítik a szabványokat katalogizálási kurzusaik során.

Levy (1995) a folyamatosan fejlődő digitális technológiák fényében tárgyalja a katalogizálásra és annak jövőjére vonatkozó lebilincselő nézetét. A nem könyvtáros szerző a katalogizálás gyakorlatát vizsgálja behatóan. Egyformán merít a könyvtár tudományi irodalomból és más tudományok, mint pl. az antropológia és a szociológia területén folyó újabb kutatásokból. A katalogizálást a rendelkezés egyik formájaként jellemzi, mint ahogyan az a könyvek elrendezésekor és kiadásakor történik. Tovább lépve azt illusztrálja, miképpen válnak kihí-

vássá a digitális technika által bevezetett változások e megalapozott rendelés számára.

A *Metaadatok: katalogizálási gyakorlat és az internetes téma szerinti információk kapuk szerzői* (Chapman et al., 1998) érdekes kísérletet tettek a hagyományos könyvtári katalogizálási fogalmaknak és gyakorlatoknak az internetforrások leírására tervezett űrlappal való összehasonlítására a ROADS-ban (Resources Organization and Discovery in Subject-Oriented Services = Források Szervezése és Megtalálása Témaalapú Szolgáltatásokban). Egyúttal megpróbálták meghatározni a katalógus elemeit. Végül arra a következtetésre jutottak, hogy lényeges hasonlóságok vannak a hagyományos katalogizálási gyakorlat és a ROADS űrlap elkészítése között a tárgyi hozzáféréshez.

A metaadatokkal és a katalogizálással kapcsolatos kutatási trendek kis példagyűjteménye rámutat a könyvtári közösség és az információk közösség között nagyban folyó és sokszintű vitára. Azt sugallják, hogy az információhoz való hozzáférés nem egyetlen szakma területe többé. A vitához csatlakoztak az információ-előállítók, a műszaki szakértők és különböző tudományágak művelői, akik régebben távol tartották magukat ezektől a kérdésektől. A megállapítások többsége azt a véleményt erősíti, hogy a régi és az új metaadatsémák lényeges hasonlóságot mutatnak.

A kulcsfogalmak meghatározása

Metaadat- és katalogizálási szabványok

Az irodalom rövid áttekintése arra világít rá, hogy a legtöbb kutató megegyezik a metaadatok meghatározásában. A metaadatok „adatok az adatokról”, és nem az adatok önmaguk. A metaadatok tartalmát, minőséget, feltételt és más jellemzőket írnak le az adatokról. Habár a metaadat kifejezést eredetileg azokra a bibliográfiai leírási tevékenységekre használták, amelyek célja az elektronikus információforrások besorolása volt, azóta általános jelentése kiszélesedett, és magában foglalja valamennyi információforrás szabványos leíró információit, legyen a forrás digitális vagy nem digitális.

Good (2002) *Nyájas bevezetés a metaadatok világába* c. írását a metaadatok egyszerű eredetéről szóló elképzeléssel kezdi. Rámutat arra, hogy még egy egyszerű hivatkozás is metaadat-

elemeket tartalmaz, de azért sokkal tágabb megközelítésre hoz fel érveket. Az annotált bibliográfia például szintén metaadatokból áll, amelyek igencsak hasonlóak egy hivatkozásjegyzékhez, kivéve, hogy a leírásnak egy külön szintjét is tartalmazza a dokumentum alapmetaadatain kívül.

A nyomtatott dokumentummal kapcsolatos metaadatok olyan információkat tartalmazhatnak, mint a szerző neve, a cím, a megjelenés éve, a kiadó neve és így tovább. Ezeket az információkat cédlakatalogusba vagy annak elektronikus megfelelőjébe szervezhetik. A rekordok mindkét fajtáját a könyvtári katalogusban tárolják – elektronikusan vagy másképp –, amely az adott könyvtár gyűjteményében lévő dokumentumok metaadatainak gyűjteményévé válik.

Hagyományos katalogizálási szabványok tárgyalásakor azokra az eszközökre hivatkozunk, amelyeket a katalogizálás céljára fejlesztettek ki az idők során. Ezek közé tartoznak az AACR2 kiadásai, a MARC21 formátumok és szabványok, a Library of Congress tárgyszórendszere (LCSH), a Dewey-féle tizedes osztályozás (DDC), a Sears tárgyszavak és más, a könyvtárak által a leírásra és a tudás szervezésére használt katalogizálási eszközök.

Az AACR2 a leíró katalogizálás nemzetközileg elfogadott szabványa. Valamennyi könyvtári dokumentum, könyvek, időszaki kiadványok, elektronikus adatállományok, térképek, zeneművek, mozgófilmek stb. leírásához és a hozzáférés biztosításához tartalmaz szabályokat a könyvtári katalogusok céljára. Az AACR2 ezenfelül a katalogusszerkesztés szabványa is, mivel a címfejjel és az utalókkal kapcsolatot teremt a hasonló vagy kapcsolódó jellegzetességekkel bíró dokumentumok között.

Mennyiben különböznek a metaadatok a hagyományos katalogizálási szabványoktól? A kérdést a metaadatok céljának vagy szándékának szempontjából nézve, arra a szükségszerű következtetésre jutunk, hogy nincs köztük lényeges különbség. Mindkét megközelítés a bibliográfiai leírás elkészítésének megkísérlése, amit tovább lehet bővíteni abban az értelemben, hogy magában foglalja a metaadatok létrehozását és szerkezetét meghatározó alapvető mechanizmust. A hagyományos katalogizálási szabványokhoz hasonlóan ugyanazok a vezérlő alapelvek, még akkor is, ha azokat a dokumentumok eltérő fajtáira alkalmazzák.

Milstead és Feldman (1999) azt bizonyítják, hogy a metaadat kifejezés, amikor elektronikus informá-

cióforrásokra alkalmazzuk, „az adatokra azok legszélesebb értelmében vonatkozik – beleértve olyanokat, mint az adatkészletek, szöveges információk, weblapok, grafikák, zeneművek, és bármi más, ami elektronikus úton valószínűleg megjelenik”.

Mi az oka akkor a metaadatok kialakulásának, és mi különbözteti meg ezeket a hagyományos katalogizálási szabványokból ismertektől? A kérdésre az „internet” szó nyújt rövid, bár nem teljes választ. Az információk világa a papír- és a mikroformáktól mint elsődleges információhordozóktól elmozdul. A digitális információforrások számának növekedésével együtt járt osztályozásuk szükségessége. Szaporodásuk hozta magával azt a felfogást, hogy a meglévő katalogizálási szabványokat nem lehet kielégítően alkalmazni ezeknek az új formátumoknak a követelményeire.

A fejlődés egybeesett a kiadásban és a bibliográfiai leírásban jelentkező új trenddel. A kiadók elkezdtek a könyvtárak által beszerzett könyveiket előzetes leírásokkal ellátni. Mivel a leírások egyre pontosabbakká és teljesebbekké váltak, a könyvtárak lehetőséget láttak arra, hogy ezeket katalogizálási célokra hasznosítsák. Lehetővé vált annak az elképzelésnek a megvalósítása, hogy nem a könyvtár az egyetlen hely, ahol a dokumentum leírására szolgáló rekordba lehet illeszteni a dokumentumról szóló információkat.

Ahogyan a digitális, interneten hozzáférhető információk mennyisége nőtt, a könyvtárosoknak szembesülniük kellett azzal, hogy leírásukhoz többféle séma alkalmazására van szükség, és hogy egymaguk nem tudnak megbirkózni ekkora feladattal. Nem minden, információnak számító, beérkezett dokumentumot kell olyan teljes katalogizálási eljárásban részesíteni, mint a nyomtatottakét. A *teljes katalogizálás* megfizethetetlen költségei és a jelenlegi katalogizálási szabványok érzékelhető rugalmatlansága volt az a két kulcsfontosságú tényező, amelyek az információkezelésben bekövetkező forradalmi változásokhoz vezettek; egyszerűsített, rugalmas katalogizálási szabvány vagy szabványok kidolgozása lehetővé teszi a különböző elektronikus formátumok adatainak elhelyezését, és a katalogizálásnak a könyvtárból való kivonását.

A régi és az új metaadatok közös gyakorlaton alapulnak. A katalogizálási szabványokat az információszerzés egy lehetséges megoldására dolgozták ki annak érdekében, hogy elősegítsék az információk keresését és megtalálását. Valamennyi eddig kidolgozott katalogizálási és metaadatszabály

szabványokon alapul. Mai katalogizálási szabványaink nélkül ugyanazt a dokumentumot számtalan helyen dolgoznák fel, és valószínű, hogy minden rekord különböző információkat tartalmazna. Nélkülük nehezen képzelhető el, hogy a kutatók hozzáférnének a szükséges információkhoz, hogy a könyvtárak az információforrásokat egymás között megosszák, és az olvasók hasznosítani tudnák a könyvtárak gyűjteményét. A katalogizálási szabványok segítenek a tudásszervezésben, jól szolgálják a tudósokat és kutatókat abban, hogy viszonylag gyorsan és hatékonyan jussanak információkhoz.

A katalogizálási és metaadatszabványok a konzisztenciát, a következetességet szolgálják, és ugyanakkor nagymértékű rugalmasságot is mutatnak. Mivel új kiadási formák tűnnek fel, például mikroformák, hangrögzítések, elektronikus adatállományok, leírásukhoz új szabványokat dolgoztak ki. Az AACR2 2002-es revíziójának legújabb fejleménye, hogy rámutatott az elektronikus információforrások katalogizálásának igényére.

A metaadatok típusai

A metaadatok típusai az egyszerűtől a gazdag és összetett formátumokig terjednek:

- Strukturálatlan adatok, amelyeket automatikusan vonnak ki az információforrásokból, és olyan robotalapú webszolgáltatásokkal indexelnek, mint amilyen az AltaVista.
- Strukturált formátumok, amelyek elég egyszerűek ahhoz, hogy szakképzetlenek is használni tudják. Általában manuálisan készítik, de néhány adat automatikusan is kinyerhető. Példaként a ROADS űrlapok és a DC hozhatók fel.
- Strukturált formátumok, amelyek gazdagok és összetettek ahhoz, hogy objektumok vagy objektumok gyűjteményei közötti bonyolult kapcsolatokat kezeljenek, és gyakran SGML implementációkon alapulnak. Példaként a MARC21, a TEI fejlécek és a CIMI formátumok hozhatók fel.

Az információforrások és a metaadatok összekapcsolásának számos módja van (Caslon Analytics, 2003). Az információforrás szerzője maga is elhelyezheti művében a metaadatokat annak létrehozásakor. Az információforrásokat leíró csatolt metaadatokat, protokollokhoz vagy azonosítókhoz szorosan kapcsolt adatállományokban tárolják.

A dokumentumon kívüli metaadatokat valamely szervezet által létrehozott különálló gyűjteményben (adatbázisban) tárolják. A könyvtárak például a metaadatok eltérő változatát hozhatják létre úgy,

hogy korábban létrehozott rekord alapján vonják vagy nyerik ki az adatokat. Közvetlenül ellenőrzés alá vonhatják, vagy nem ellenőrizhetik az információforrások tartalmához való hozzáférést.

A metaadatokat be lehet ágyazni a dokumentumba, vagy külön rekordban lehet létrehozni. Jelenleg a metaadatok elkészítésének két fő megközelítését ismerjük. Az egyik a részletes, pontosan meghatározott sémák használata, mint amilyenek a MARC21 rekordok. Ez időt, pénzt és képzett személyzetet igényel, és valószínű, hogy csak értékes és tartós információforrások kis, válogatott gyűjteményére alkalmazzák.

A másik megközelítés egyszerű sémák – pl. DC – létrehozása, amelyeket a dokumentum szerzője használhat bibliográfiai rekord elkészítésére (Eriksson, 1997). Az ellentmondás, hogy vajon a szerző által készített metaadatokat használjuk-e a képzett katalogizáló által készített helyett, még megoldatlan. A metaadatokat igénylő elektronikus információforrások nagy tömegéből arra lehet következtetni, hogy néhány metaadatot maguk a szerzők adhatnak meg, míg képzett könyvtárosok értékelhetik és bővíthetik ezeket a rekordokat, és megfizethetetlen szolgáltatást nyújthatnak, amikor egy gyűjtemény különleges elemzésére van szükség.

Miért fontosak a metaadatok?

Az elektronikus információforrásokat leíró metaadatoknak a visszakeresés szempontjából van jelentőségük. A World Wide Webben hozzáférhető elektronikus tartalmak sokasodása miatt van szükség metaadatszabványok létrehozására és alkalmazására, mivel ezek teszik majd eredményesebbé a navigációt. A mostani keresőmotorok a webalapú információforrásoknak csak kis részét találják meg, ez teszi elengedhetlenné a hatékony metaadat-alkalmazásokat.

A legújabb tanulmányok arra mutatnak rá, hogy bár sok webalapú információforrásban alkalmaznak néhány metaadatot, szabványos metaadatsémákat csak kis százalékukban. Az utóbbi öt év metaadat-használatának elkedvetlenítő irányai a nyilvános webben a tartalomkészítők abbéli lustaságának tudhatók be, hogy dokumentumaik leírásához szabványos metaadatsémákat alkalmazzanak (O'Neill et al., 2003). Minthogy a tudósok, kutatók és más használók körében folytatódik, és egyre növekszik az interneten hozzáférhető információkra való hagyatkozás, a szabványos metaadatsémák az információkeresés lényeges alkotórészévé válnak.

Ki készít katalógusrekordot, és ki metaadatokat?

Az információszerzési munka az információhoz való hozzáférés érdekében a könyvtárosok területe. Ez a szakma fejlesztette ki az első osztályozó és indexelő eszközöket, amelyek lehetővé tették, hogy a használó megtalálja a nyomtatott dokumentumokat.

Az információszerzés igényével együtt járt az első gyűjtemények és könyvtárak megalapítása. Amint a gyűjtemények egyetlen polcnál vagy könyvszekrénynél nagyobbak lettek, az egyes példányok helyének meghatározása vált feladattá. A gyűjtemények kezelőinek ki kellett fejleszteniük azokat az eszközöket, amelyekkel lehetővé tették a kívánt információ megtalálását azon a helyen, ahová a nyomtatott dokumentumokat elhelyezték.

Mivel az információ-előállítási és -terjesztési üzletág egyre összetettebbé és bonyolultabbá vált, a kihívás is megjelent azok számára, akiknek feladata a dokumentumok gyűjtése és a hozzáférés megvalósítása volt. A könyvtári gyűjtemények növekedése és a használói igények az információkhoz való sok szempontú hozzáférésére, egyre bonyolultabb keresőeszközök létrehozását követelték. Szakképzett és gyakorló könyvtárosok felelőssége az indexek, tárgyi útmutatók, teauruszok építését szabályzó szabványok kidolgozása.

Az internetkorszak forradalmat hozott az információ-előállításban és -terjesztésben egyaránt. A katalógustétel alapját jelentő *kiadó*, *kiadvány*, *cím*, *szerző* fogalmak jelentését vizsgálat tárgyává kellett tenni, és újra meg kellett határozni. A feladat elvégzése hivatásos katalogizálók dolga; az ő szakértelmük és tapasztalatuk e téren továbbra is nélkülözhetetlen. Ugyanakkor nincs lehetőség arra, hogy minden információforrást MARC21 formátumot használó könyvtárosok dolgozzanak fel. Bevezették a metaadatsémákat, mint amilyen a DC, hogy segítségükkel az új információs formátumokkal járó gondokat megoldják. Az új szabványok egyszerűsége tette lehetővé, hogy a katalogizálás kilépjen a könyvtárakból. A DC rekord létrehozása nem követel olyan feldolgozó tudást és gyakorlatot, mint amilyen a hagyományos katalogizáláshoz szükséges.

A metaadatszabványok fejlesztése és kibontakozása követi a könyvtári közösségben felállított ismerős mintákat; azért jöttek létre, hogy az elektronikusan előállított és terjesztett információtömeg

osztályozására és kezelésére alkalmasak legyenek. A legtöbb, vagy inkább valamennyi metaadatszabványt a jelenlegi osztályozási eszközök vagy szabványok finomított, illetve néhány esetben egyszerűsített változataként fejlesztették ki. A könyvtári online katalógus jó példája a hagyományos katalogizálás és a metaadatok rokonságának. Az online könyvtári katalógusban szereplő könyvek adatait tartalmazó rekordok magukban foglalják a méretekre, a kiadás évére, a szerző(k) nevére vonatkozó adatokat. A metaadatok tehát – különböző megnevezésekkel – századok óta léteztek a bibliográfiai leírást készítő körében, és elegendő információt nyújtottak az információforrások kezelésére és keresésére.

A lényeges különbség az, hogy az új osztályozási szabvány tárgyai olyan digitális entitások, amelyek fizikai valójukban nincsenek a könyvtárban vagy a gyűjteményben. Ez járult hozzá annak a véleménynek a kialakulásához, hogy a könyvtárosoknak nincs többé szükségük szabványok és módszerek kidolgozására az elektronikus információk hozzáféréséhez. Azt feltételezték, hogy az elektronikus objektumokhoz kapcsolt alapvető metaadatok elegendők lesznek az internetes keresőmotorok számára a kívánt információk megtalálásához. Az egyszerű metaadatokat bárki létrehozhatja, legyen az az elektronikus információforrás kiadója, szerzője, szakértője, metaadat-előállító ügynökség, webmester vagy egy intézmény.

Az elektronikus dokumentumok metaadatainak elkészítését egyszerűvé teszi, hogy alkalmazásukra nem szakmabelieknek fejlesztettek ki módszereket. Ma már számos metaadat-készítő eszköz áll rendelkezésre. Ezekhez tartozik a „DC-dot”,¹ amely visszakeresi a weblapot, és automatikusan generál Dublin Core metaadatokat HTML lapok <META> szekciójába való beillesztésével; a „Nordic Metadata Project Metadata Templates”,² és a „Reggie Metadata Editor”.³

A metaadatszabványok

A leggyakrabban használt metaadatsémák áttekintése

A legáltalánosabban használt metaadatsémák áttekintésével alapvető jellemzőikre és közös vonásaikra lehet rávilágítani. Akár az új metaadat-elemkészleteket, mint amilyen a DC, akár a hagyományos feldolgozási szabályzatokat tekintjük, mint amilyenek az AACR2 vagy a MARC21, tuda-

tában vagyunk: olyan szabványokra van szükségünk, amelyek fejlesztései hozzájárulnak ahhoz, hogy hatékony kutatóeszközökké váljanak. Az itt kiválasztott kezdeményezéseket nem a teljesség igényével ismertetjük, csak néhány alapvető metaadat-koncepció illusztrálására.

A National Library of Medicine (NLM) metaadatsémája

Az NLM⁴ metaadat-elemkészletet dolgozott ki a könyvtár által publikált elektronikus információforrások számára. A szabvány a DC metaadat-elemkészletén alapul, kiegészítve azt további elemekkel és minősítőkkal, amelyeket az NLM követelményeinek megfelelően határoztak meg.

Műtárgyak leírására kidolgozott kategóriák (Categories for the Description of Works of Art = CDWA)

A CDWA metaadatszabványt műtárgyak, építőművészet, objektumok csoportjai, valamint vizuális és szöveges szurrogátumok leírására dolgozta ki az Art Information Task Force (AITF) a College of Art Association és a Getty Trust anyagi támogatásával. Ez a szabvány több metaadatszabványon alapul, amelyek használatával műtárgyakat és kulturális objektumokat írnak le, mint amilyenek a Foundation for Documents of Architecture/Architectural Drawing Advisory Group (FDA/ADAG). Felhasználták az „Útmutató az építészeti rajzok leírására” adatkategóriáit, és az Art Museum Image Consortium (AMICO) adatszótárát.

A CDWA kategóriáit két átfogó csoportra osztották:

- tárgy, építészet vagy csoportozat;
- besorolási adatok/szótár a megfeleltetéshez.

Ezeket a csoportokat azután kategóriákra és alkatégoóriákra bontották, és néhányukat magkatégoóriákként jelölték meg. Így jön létre az az adatminimum, amely az egyes műalkotások vagy múzeumi tárgyak egyértelmű azonosításához szükséges. A kategóriákat megfeleltetik a MARC21 és a DC metaadat elemkészlete formátumának. A CDWA⁵ weboldala bőséges példaanyaggal illusztrálja a kategóriák használatát.

Az Independents Media Arts Preservation (IMAP)

Az IMAP⁶ csoport weblapján független producerek, művészeti és kulturális szervezetek katalogizálhatják digitális forrásaik gyűjteményeit. Az IMAP-ot 1999-ben alapították; tevékenységük középpontjában az önálló elektronikus média megőrzése áll a jövő nemzedékei számára, hogy kulturális és okta-

tási célra használhassák. A művek az ország múzeumaiban, művészeti központjaiban, táncművészeti és színházi társulatoknál, könyvtárakban, egyetemi tanszékeken, nonprofit terjesztőknél, nyilvános tv-állomásokon találhatók, de csatlakozhatnak alkotásokkal egyéni művészek és producerek is. Az IMAP webhelye szabványos űrlapot kínál a használók számára, amely a MARC21-en és az AACR2 katalogizálási szabályain alapul, példarekordokkal kiegészítve.

Metaadatszabvány az Ausztrál Nemzetközösség hivatalai számára (Metadata Standard for Commonwealth Agencies)⁷

Az Ausztrál Nemzeti Levéltárak (National Archives of Australia) weblapján található az általuk ajánlott metaadatszabvány, abból a célból, hogy az államközösség kormányzati hivatalai által használt rendszerekben ezt használják, így a rekordokat össze tudják gyűjteni, és meg tudják őrizni. A szabvány a DC-n alapul. A szabvány első része a szabványos rekordkészítés metaadattémáját tárgyalja, részletezi az alkalmazási területet és a szabvány jellemzőit. A második részben 20 alapvető metaadatelem és a 65 alelem szerepel, céljukkal és magyarázatukkal összefüggő meghatározásokkal.

Online Információcsere (Online Information Exchange = ONIX)

Az ONIX⁸ a kiadók és terjesztők nemzetközi szabványa, amely a könyvekről szóló elektronikus információ terjesztésére szolgál a nagykereskedelemben, az elektronikus kereskedelem, könyvkiskereskedelem, a kiadói közösség és bárki más számára, aki könyvek eladásában érintett. Az ONIX-ot az EDItEUR⁹ (a könyveket és az időszaki kiadványokat előállító iparban az elektronikus kereskedelemhez szabványokat kifejlesztő nemzetközi koordináló csoport) fejlesztette ki és gondozza a Book Industry Communicationnel (BIC), a Book Industry Study Groupgal közösen, együttműködve a francia, a német és a latin-amerikai felhasználók csoportjával. Az ONIX létrehozásának egyik indítéka a könyvértékesítés tervszerű elősegítése.

A kiadó kétszintű szabványok használata közül választhat. Az első szint minden információt tartalmaz, amely a második szintben megtalálható. Az első szint adatait azoknak a kiadóknak szánták, amelyeknek még nincs saját termékinformációs adatbázisuk. A második szintet azok számára, amelyek nem tartják elegendőnek az első szint adatait.

Az ONIX szabvány felsorolja a könyvről szóló adatmezőket, valamint az adatok továbbításának módját „ONIX üzenetben”. Az ONIX több mint 200 adatelemet ír le, mindegyiket szabványos meghatározással, így használatukat egyértelművé teszi. Az adatelemek közül némelyek megadása kötelező (ilyenek az ISBN, a szerző neve, a könyv címe), míg mások (ismertetés és a borító képe) szabadon választhatók. A legtöbb adatelem szöveges információt tartalmaz (pl. a közreműködő életrajza), ugyanakkor vannak köztük multimédia fájlok, amilyenek a képek és hangzó anyagok.

Az ONIX üzenet az adatelemek készletét mezőkben írja le, számítógépes nyelven Extensible Markup Language (XML) formátumban, speciális úrlapon, illetve abban a szabályrendszerben, amelyet ONIX dokumentumtípus-definícióként (document type definition = DTD) ismernek. A DTD többek között meghatározza az adatelemek elrendezését és összekapcsolásukat.

Metadata Object Description Schema (MODS)

A MODS¹⁰ bibliográfiai adatelemkészletet a Kongresszusi Könyvtár Hálózatfejlesztő és MARC21 Szabványhivatala (Library of Congress Network Development and MARC21 Standards Office) fejlesztette ki azzal a szándékkal, hogy „alkalmas legyen már létező MARC21 rekordok válogatott adatainak továbbítására csakúgy, mint eredeti információforrásokról új bibliográfiai rekordok készítésére. Tartalmazza a MARC21 mezők egy részét, és inkább nyelvre alapozott mezőket használ, mint számmal ellátottakat, bizonyos esetekben újracsoportosítva a MARC21 bibliográfiai formátum elemeit”.

Moving to Distributed Environments for Library Services (MODELS)

A MODELS¹¹ projektet a Joint Information Systems Committee of the United Kingdom Higher Education Funding Council támogatja saját elektronikus könyvtárainak (eLIB) programja keretében. „A MODELS fórumot nyújt, amelyen belül az Egyesült Királyság könyvtári és információs közösségei közös témáikban végezhetnek kutatásokat, megvitathatják a tervezési és kivitelezési kérdéseket, összehangolt akciókat kezdeményezhetnek, és közös terv kialakításán léphetnek tovább a kiválasztott rendszerek és kiépítési megoldások tekintetében” – szerepel webhelyükön. A MODELS-t a könyvtáraknak és használóiknak nyújtott heterogén információforrások és szolgáltatások kezelésére hozták létre.

Információforrások szervezése és megtalálása témaalapú szolgáltatásokban (Resources Organization and Discovery in Subject-Oriented Services = ROADS)

A ROADS¹² projekt az elektronikus könyvtárak (eLIB) hálózatban összekapcsolt források hozzáférése szekcióján belüli program, amelyet a JISC támogat. A ROADS projekt alapvető célja, hogy felhasználó-központú forrásfeltáró rendszert tervezzen és valósítson meg. A projekt szoftvereszközöket és -támogatást nyújt internetes tárgyi szolgáltatások vagy információk kapuk létrehozására. Céljai között szerepel:

- olyan szoftvercsomag kidolgozása, amely téma-specifikus kapuk felállítására használható;
- kapukon keresztüli összetett keresés és átjárhatóság módszereinek vizsgálata;
- részvétel szabványok kidolgozásában téma-specifikus források indexelésére, katalogizálására és keresésére.

A szoftver téma szerinti kapu felállítását teszi lehetővé. Az információforrások rekordjainak olyan, webes hozzáférésű adatbázisairól van szó, amelyek mindegyike valamely speciális tárgykörnek felel meg, mint amilyen az orvostudomány, a vegyészet, a futball vagy bármi más. Minden egyes forrásról készült rekord bizonyos számú mezőt tartalmaz, például a forrás URL-jét, címét, tartalmának leírását és kulcsszavakat. A használó a kapun keresztül kereshet vagy böngészhet. A ROADS egyszerű űrlapokat használ, amelyeket névtelen FTP űrlapok alapján alakítottak ki.

Az OAlster projekt

Az interneten sok tudományos gyűjtemény található, amelyet nem indexeltek olyan általánosan használt és népszerű keresőmotorok, mint a Google és az AltaVista. Ezek a források azért nem kereshetők, mert CGI szkriptekkel hozták létre őket, vagy olyan gyűjteményekben vannak, amelyeknek a keresőmotorok nem tudnak a mélyére hatolni és indexelni. Ezekre általában úgy hivatkoznak, mint a „rejtett” vagy „láthatatlan” weben lévőkre, mivel ezeket az információforrásokat olyan adatbázisokban vagy webhelyeken tárolják, amelyeket a webcímek előzetes ismerete nélkül nem lehet megtalálni. A keresőmotorok számára rejtett adatbázisokban lévő dokumentumok közé tartoznak a következők:

- hangdokumentumok,
- e-könyvek,
- képek,
- mozgóképek,
- online folyóiratok.

Az OAIster¹³ a Michigani Egyetem Digitális Könyvtári Szolgáltatásoknak (University of Michigan Digital Library Production Services) a Mellon Alapítvány által támogatott, keresőfelületre irányuló projektje, amely a használó számára lehetővé teszi, hogy szabadon férjen hozzá különböző intézmények gazdag digitális információforrásaihoz, és azokban keressen. Az adatbázis jelenleg 160 intézmény 1 149 563 rekordját tartalmazza. A projektben a Dublin Core metaadat elemkészlet szabványt használják a források leírására, és minden rekord ahhoz az intézményhez vezet el, amelyet annak digitális gyűjteménye tárol. A használó külön-külön tekintheti át az egyes gyűjteményeket, vagy kereshet az adatbázisban kulcsszavak, szerzők neve, címek, illetve tárgy szerint.

Az OAIster a Nyílt Archívumok Kezdeményezésén (Open Archives Initiative = OAI) alapuló metaadat-arató szolgáltatásokat használja, amelyeket az University of Illinois at Urbana Champaign Könyvtára fejlesztett ki, hogy lehetővé tegye a rejtett weben (adatbázisokban és XML dokumentumokban) lévő, a keresőmotorok számára elérhetetlen tudományos munkák keresését és megtalálását.

A maguk nemében egyedülálló metaadatprojekteket írja le részletesen a *Metadata and the future of cataloging* c. tanulmány:

- BeOnlin, Alexandria Digital Library Project (ADL);
- Art, Design, Architecture, and Media (ADAM);
- Nordic Literature and Art;
- Australia New Zealand Land Information Council (ANZLIC);
- Federal Geographic Data Committee (FGDC);
- Government Information Locator Service (GILS);
- DC;
- Colorado Digitization Project (CDP);
- MARC21 (El-Sherbini, 2001).

A jelenlegi katalogizálási gyakorlat és a metaadatok kérdései

Hagyományos katalogizálási eszközökkel létrehozott metaadatok révén érik el a legjobb eredményeket mind a nyomtatott, mind a digitális dokumentumok keresése terén. Nemzeti és nemzetközi könyvtárak egyaránt az alapvető szabványokat követik, amelyekkel egyszerűen valósítható meg a bibliográfiai rekordok és információk megosztása.

A nagyobb könyvtárak közül sokan használják az AACR2-t, és alkalmazzák az LCSH-t. Követik a MARC21 formátumot is, mint a katalogizálási sza-

bályokban a metaadatok kódolásának eszközét. Ráadásul sok könyvtár használja akár az OCLC, akár a RLIN adatbázisokat a rekordok megosztására.

Ezek a hagyományos szabványok az információk leírásához hatékony utat kínálnak, és lehetővé teszik a metaadatok különböző rendszerek közötti megosztását. Felbecsülhetetlen értékük rugalmasságukban és számos létező katalogizálási gyakorlatban való alkalmazhatóságukban, valamint a szigorú szabványokhoz való kötődésben rejlik. Ugyanakkor azonban ezek a módszerek munkaigényesek, és az internetdokumentumok esetében követhető katalogizálási eszközként túlságosan drágának tűnhetnek.

A metaadatok és a hagyományos katalogizálási eszközök és gyakorlatok célja az objektumleírás és az információszervezés. Mindkettő alkalmazható akár nyomtatott, akár elektronikus formátumok esetében.

Az AACR2 katalogizálási szabványként a hagyományos formátumok esetében példaként vehető figyelembe, ráadásul megfelelő rugalmassága lehetővé tette új formátumok befogadását. Amikor a mikroformátumok elfogadottá váltak a papírformátumok megőrzésére, az AACR2 külön fejezetet dolgozott ki ezek katalogizálására. Az internetforrások megjelenésekor új fejezet foglalkozott kezelésükkel. A MARC21-ben pedig az új formátum befogadására hoztak létre változtatásokat.

A hagyományos katalogizálási eszközök rugalmassága lehetővé teszi, hogy a könyvtárosok gyűjteményeket katalogizáljanak és osztályozzanak. Alkalmazhatók ezek egyedi könyvtár vagy gyűjtemény, sőt sajátos használói csoportok igényeire is. A választott katalogizálási eszközön belül a katalogizálók és könyvtárosok élhetnek a részletezettségnek azzal a szintjével, amelyet az adott dokumentum megfelelő leírása megkíván. Ez a használóktól és a gyűjteménytől függ. A bibliográfiai formátumok és szabványok például az adatbevitel két szintjét kínálják az OCLC adatbázis számára készített rekordok esetében:

- az „I” szint teljes katalogizálást jelent,
- a „K” szint minimálisat.

A katalogizálásnak e két szintje megfelelő rugalmasságot kínál a lényeges adatelemek meghatározásához. „Nem gátolnak meg egyetlen katalogizálási ügynökséget sem bármely érvényes MARC21¹⁴ bibliográfiai adatelem használatában,

és elősegítik a MARC21 bibliográfiai rekordok tartalmának szabványosítását." Ráadásul a két szinthez az OCLC a *Program for Cooperative Cataloging*¹⁵ kapcsán 1994-ben meghatározott „magszint szabványt” is hozzáillesztette.

Az OCLC által fejlesztett *Connexion*¹⁶ katalogizálási felület olyan környezetet nyújt, amelyben a hagyományos katalogizáló és a metaadateszközök egymás mellett vannak jelen. A Connexion segíti majd a könyvtárakat az internetforrások katalogizálásában, akár MARC21, akár DC szabványt használnak. Ez a termék lehetővé teszi, hogy a könyvtárak DC szabványokat alkalmazzanak webhelyek, e-könyvek vagy bármely más internetforrás rövid bibliográfiai rekordjainak kinyerésére. A bibliográfiai rekordok azután exportálhatók a könyvtár MARC21 formátumot használó online rendszerébe.

A könyvtárosok metaadatokkal kapcsolatos szerepe

A metaadatok a könyvtárosi munkában használt katalogizálási és osztályozási elveken alapulnak. A könyvtári munka gyakorlati tapasztalatai vezettek a jelenlegi katalogizálási szabványok megalkotásához. Ugyanígy a tapasztalat teszi lehetővé a ma könyvtárosai számára új metaadatsémák alkalmazását, és azt, hogy esetenként részt vegyenek ezek kidolgozásában.

A könyvtárosok nyomon követték az információpiacon bekövetkező változásokat, és eredményesen feleltek meg ezeknek, amikor a kutatók számára hozzáférhetővé tették az új információforrásokat, tekintet nélkül formátumukra vagy terjesztésük módjára. A kihívásoknak való megfelelés, a hozzájuk való igazodás érdekében rugalmas módszereket és eljárásokat kellett kidolgozniuk.

A könyvtárosok könnyűszerrel tudták adaptálni a metaadatok új elgondolását, mivel az nem jelent számukra újdonságot, és valójában a jelen katalogizálási és osztályozási hagyomány része marad. Az információk szervezésében nyert tapasztalat átadása révén a mai könyvtárosok jelentős szerepet játszanak a hálózati források korában.

A metaadatokkal kapcsolatosan hét fontos könyvtárosi szerepet azonosítottak (Kung, 1997):

1. Hálózati információk kiválasztása, értékelése és leírása.
2. Metaadatrekordok kódolása.

3. Szabványok felállítása.

4. Képzés és oktatás.

5. Képviselés és támogatás.

6. Dokumentumtárak kialakítása.

7. Nyilvántartások vezetése (PURL-ök, metaadatok, megnevezés).

Más alapvető könyvtári tevékenységek az internet-szervezés területén:

- közvetítő,
- útmutató,
- előmozdító,
- nevelő,
- webhelyépítő (Lynch, 1999).

A könyvtárosok továbbra is jelentős szerepet tölthetnek be a jelenlegi katalogizálási gyakorlatok módosításában az internetforrások hatékony szervezése és hozzáférhetővé tétele érdekében. Fel kell ismerniük ezek dinamikus természetét, és a jelenlegi szabványokat úgy kell módosítaniuk, hogy az adatelemkészletek megfelelőek legyenek: egyszerre biztosítsák a minőségi és gyorsabb katalogizálást, valamint az internetforrásokhoz való hozzáférést. A szabványmódosítás „célja a katalógus kereső, értékelő, összegyűjtő és helyazonosító eszköz mivoltának teljesítése úgy, hogy az internetforrások azonosításához lényeges, és tartalmuk szerinti egybegyűjtéséhez szükséges adatelemeket tartalmazza” (Hsieh-Yee, é.n.).

A könyvtárosoknak kiváló lehetőségük van arra, hogy számítástechnikai szakértőkkel és más tudományterületek képviselőivel közösen dolgozzanak az információk kezelésében, egymás szakértelmét kiegészítve. A hagyományos könyvtárosi és a számítástechnikai szakértelem együttműködése az internetforrások szervezése területén komoly lehetőségeket rejt magában.

Az elmúlt tíz évben hangsúlyossá vált az a kérdés, hogy milyen szerepük van a könyvtárosoknak az internetforrások korában. Nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtárosok elfogadták ezt a kihívást, és fontos szerepet vállaltak az internetforrások szervezésében. Majdnem valamennyi egyetemi, és sok közkönyvtár vesz részt elektronikus források katalogizálására irányuló projekteken, így sok könyvtáros tesz kísérletet arra, hogy az új metaadatszabványokat munkájába integrálja. A jelenlegi kihívások folyamatos képzést és oktatást is jelentenek a könyvtárosok számára – a szakma feltételezi, hogy a képző intézmények vezető szerepet vállalnak a korábbi korszak könyvtárosainak folyamatos oktatásában.

Alkalmasak-e a mai katalogizálási eszközök a digitális dokumentumok fellelésére?

Az OHIOLINK példáján a szerzők bemutatják az AACR2 és a MARC21 alkalmazását egyedi információk leírására, tárolására és hozzáférésére az *Ohio State University (OSU)* könyvtáraiban. A szakdolgozatokat és disszertációkat egészen mostanáig csak nyomtatásban adták ki, és a papírpéldányról készítették megőrzés céljából mikroformátumot. A végzős hallgatók diplomamunkáiból egy-egy bekötött példányt helyeztek el a diplomát kibocsátó egyetem könyvtárában általános használatra. Egy mikrofilmlapra vett példányt szintén a könyvtár őrzött. A diplomát kibocsátó intézmény minden doktori disszertációból egy példányt továbbított az UMI-hoz (University Microfilms International) mikrofilmezésre, amely arról a kívánt példányokat előállította.

A különböző intézményekben a szakdolgozatok és disszertációk kezelését és katalogizálását különbözőképpen oldják meg. Az *Ohio State University Libraryben (OSUL)* a dokumentumok papírpéldányairól minimális szintű katalógusadatokat vesznek fel, amelyek nem tartalmaznak sem tárgyi besorolási adatot, sem kivonatot. Ezekkel a módszerekkel nehézkes a dokumentumok gyors elérése, mert az eljárás több lépcsőből tevődik össze, beleértve a másolást, a kötést, illetve a többféle formátum kezelését. Katalogizálásuk gyakran elhúzódik, mivel a mikrofilmlap és a nyomtatott példány nem ugyanakkor érkezik. A minimális katalógusadatok pedig nem nyújtanak elegendő hozzáférési pontot a használók számára.

Az utóbbi évek technológiai fejlődése lehetővé tette a könyvtárak számára az eljárás javítását. Az OSU-ban 2002 őszétől valamennyi szakdolgozatot, és tetszés szerint a doktori disszertációkat is elektronikus formában lehet benyújtani. Ez a változtatás jelentősen befolyásolja a dokumentumok kezelésének és katalogizálásának menetét.

Kezdetben, az átmeneti időszakban, amikor még mind a papíron, mind az elektronikusan készített példányok használatban voltak, a katalogizálásnál a papírkiadás rekordját használták mindkét formátumra, ahol a 856-os mezőt egészítették ki az URL-lel, az 530-as megjegyzés mezőt pedig a használati követelmények leírásával.

Miután a papírpéldány beadásának követelményét eltörölte a diplomát kiadó felsőfokú intézmény, és

valamennyi diplomamunkát elektronikusan lehetett benyújtani, az OSUL úgy döntött, hogy az addigi katalogizálási szabályokat összehangolja az 530-as, 520-as, 650-es és 856-os mezőkben. Ez a megoldás volt a lehető legésszerűbb, mivel nem volt szükség azoknak a feldolgozóknak a továbbképzésére, akik már jártasságot szereztek elektronikus dokumentumok katalogizálásában.

A változtatást az Ohio Könyvtári és Információs Hálózat (*Ohio Library and Information Network = OHIOLINK*), az ohioi kollégiumi és egyetemi könyvtárak konzorciumának, valamint az Ohioi Állami Könyvtárnak (*State Library of Ohio*) az együttműködése mozdította elő. Az OHIOLINK ETD Center¹⁷ archiválja a dokumentumokat különböző egyetemi könyvtárak számára, beleértve az OSU-t.

A program elkezdése előtt az OSU könyvtárosainak el kellett dönteniük, hogy jelenlegi katalogizálási gyakorlatukat folytatják-e, vagy megvizsgálják annak a lehetőségét, hogy használják-e valamelyik, elektronikus forrásokra kifejlesztett metaadat-szabványt. Mivel az OSU könyvtárai integrálni kívánták a szakdolgozatok és a disszertációk rekordjait online katalógusukba, úgy vélték, hogy a jelenlegi útmutatót tartják megfelelőnek, azaz az AACR2 és a MARC21 használatát ezeknek a dokumentumoknak a feldolgozására. Hozzá kell tenni, hogy a katalogizálók hasznosítják az OHIOLINK EDT Centertől nyert információkat a bibliográfiai rekordok bővítésére az 520-as (tartalmi kivonat) és a 650-es mező (tárgyszavak) hozzáadásával. A 856-os mező hozzáadásával pedig lehetővé teszik a katalógusban keresők számára, hogy közvetlenül férjenek hozzá ezekhez a tudományos munkákhoz.

Az OCLC Connexion felülete minden bizonnyal modernizálja az eljárást, és további lehetőségeket kínál. A Connexion megengedi majd a katalogizálónak, hogy az alapvető bibliográfiai rekordot akár a DC, akár a MARC21 használatával készítse el. Ezek a rekordok azután exportálhatók a helyi online rendszerbe.

Következtetés

A bibliográfiai szabványokat szükségképpen az információk szervezésére fejlesztették ki. Előírásokat és részletezettségüket nagymértékben a leírandó objektumok formája szabta meg. A szabványok az idők során az újonnan megjelenő információhordozókhoz igazodva fejlődtek. Akár meta-

adat-, akár katalogizálási szabványoknak nevezük ezeket, a bibliográfiai szabványok továbbra is értékesek lesznek. Az a követelmény, hogy a tételnek tartalmaznia kell a leírt dokumentum fizikai jellemzőit, valószínűleg megmarad, mint ahogyan a katalogizálás és a hozzá tartozó szabványok folyamatosan finomodnak, másképpen nevezik, vagy éppen újra feltalálják őket.

A könyvtári közösség hozzáállásában kettősség mutatkozik meg, amikor a metaadatok és a katalogizálási szabványok kérdése merül fel. Egyrészt a szabványokhoz való szigorú elkötelezettség és ragaszkodás a jellemző, amelyeket az információk kezelésének egyetemesen elismert eszközeiként tartanak számon. Másrészt tényként fogadják el, hogy reménytelen vállalkozás lenne megbirkózniuk azzal az ijesztő feladattal, amit az „internet katalogizálása” jelent, ha a drága, munkaigényes hagyományos módszereket használják.

Az OHIOLINK által kezdeményezett Elektronikus Szakdolgozatok és Disszertációk Központ projekt és az OSU könyvtárak a kérdés megoldásának megközelítésére adnak példát, és modellként vehető figyelembe a régi és az új ötvözésére, amikor bizonyos korlátok között hagyományos szabványokat alkalmaznak elektronikus formátumok kezelésére.

Az információforrások katalogizálásának és osztályozásának szabványai továbbra is életképesek lesznek, és egymás mellett léteznek az új, a könyvtárak hagyományos világától gyakran távol lévő információs ipar által kifejlesztett metaadat-szabványokkal. A könyvtárak új utakat keresnek, hogy mindkét megközelítés hasznukra váljon, amikor megkísérik, hogy a digitális kor kihívásának megfeleljenek.

Jegyzetek

- ¹ DC dot: Dublin Core metadata editor: <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/dcdot/>
- ² Nordic Metadata Project. Dublin Core Metadata Template: <http://www.lub.lu.se/cgi-bin/nmdc.pl>
- ³ Reggie – The Metadata Editor: <http://metadata.net/dstc/>
- ⁴ National Library of Medicine (NLM): <http://www.nlm.nih.gov/tsd/cataloging/metafile.html>
- ⁵ Categories for the Description of Works of Art (CDWA): <http://www.getty.edu/research/institute/standards/cdwa/index.html>
- ⁶ Independents Media Arts Preservation (IMAP): <http://www.imappreserve.org/index.html>

- ⁷ Recordkeeping Metadata Standard for Commonwealth Agencies: <http://www.naa.gov.au/recordkeeping/control/rkms/introduction.html>
- ⁸ The ONIX for Books Product: <http://www.editeur.org/onix.html>
- ⁹ EDItEUR: <http://www.editeur.org/>
- ¹⁰ Metadata Object Description Schema (MODS): <http://www.loc.gov/standards/mods/>; <http://xml.coverpages.org/MODS-TrialUse200206.html>; <http://www.sla.org/chapter/cdc/presentations/20030204.html>; <http://www.freelists.org/archives/consalac/07-2002/msg00000.html>
- ¹¹ Moving to Distributed Environments for Library Services (MODELS): <http://www.ukoln.ac.uk/dlis/models/>
- ¹² Resources Organization and Discovery in Subject-Oriented Services (ROADS): <http://www.ilrt.bris.ac.uk/roads/>
- ¹³ OAISTER: <http://oaister.umd.umich.edu/o/oaister/>
- ¹⁴ MARC21 Format for Bibliographic Data: National Level Record – Bibliographic Full Level & Minimal Level: <http://lcweb.loc.gov/marc/bibliographic/nlr/>
- ¹⁵ Program for Cooperative Cataloging: BIBCO Core Record Standards: <http://lcweb.loc.gov/catdir/pcc/bibo/coreintro.html>
- ¹⁶ OCLC Connexion: <http://www.oclc.org/connexion/>
- ¹⁷ OHIOLINK EDT Center: <http://www.ohiolink.edu/etd/>

Irodalom

- BANERJEE, K.: Practical applications of metadata at Oregon State University. Oregon Library Association Annual Conference, Seaside, OR. 1999. április 2. <http://home.earthlink.net/~banerjee/papers/ola1999.html>
- Caslon Analytics. = Caslon Analytics Profile: metadata, engines, directories. 2003. <http://www.caslon.com.au/metadataprofile.htm>
- CHAPMAN, A.–DAY, M.–HIOM, D.: Metadata: cataloguing practice and Internet subject-based information gateways. = Ariadne, 18. sz. 1998. <http://www.ariadne.ac.uk/issue18/metadata>
- CHEPESIU, R.: Organizing the Internet: the 'core' of the challenge. = American Libraries, 30. köt. 1. sz. 1999. p. 60–63.
- EI-SHERBINI, M.: Metadata and the future of cataloging. = Library Review, 50. köt. 1–2. sz. 2001. p. 16–27.
- ERIKSSON, J.: Metadata – the description of electronic objects, documents and services. 1997. <http://www.lub.lu.se/biblutb/vt97/metadata.html>
- GLAVIANO, C.: Teaching an information organization course with Nordic DC metadata creator. = OCLC Systems & Services, 16. köt. 1. sz. 2000. p. 33–40.
- GOOD, J.: A gentle introduction to metadata. 2002. <http://www.language-archives.org/documents/gentle-intro.html>
- HSIEH-YEE, I.: Organizing Internet resources: teaching cataloging standards and beyond. = OCLC Systems & Services, 16. köt. 3. sz. 2000. p. 130–143.

- HSIEH-YEE, I.: Modifying cataloging practice and OCLC infrastructure for effective organization of Internet resources. É.n. <http://www.oclc.org/oclc/man/colloq/hsieh.htm>
- KUNG, T.: Metadata, libraries and librarianship: speech notes, 63rd IFLA Council and General Conference. UDT Core Program Workshop, 1997. szeptember 4. <http://216.239.37.100/search?q=cache:aFnNoZVQjmwC:www.ifla.org/IV/ifla63/63kuny2.pdf+terry+kuny&hl=en&ie=UTF-8>
- LEVY, D. M.: Cataloging in the digital order. 1995. <http://www.csdl.tamu.edu/DL95/papers/levy/levy.html>
- LYNCH, C.: Beyond the basics: role of librarian in the Internet environment. 1999. http://www2.vuw.ac.nz/staff/alastair_smith/beyond/2role.htm
- MANDEL, C. A.–WOLVEN, R.: Intellectual access to digital documents: joining proven principles with new technologies. = Cataloging and Classification Quarterly, 22. köt. 3–4. sz. 1996. p. 25–42.
- MEDEIROS, N.: On the Dublin Core front. = OCLC Systems & Services, 16. köt. 1. sz. 2000. p. 41–43.
- MILLER, P.: Metadata for the masses. 1996. <http://www.ariadne.ac.uk/issue5/metadata-masses/>
- MILSTEAD, J.–FELDMAN, S.: Metadata: cataloging by any other name. = Online, 23. köt. 1. sz. 1999. p. 24–26. <http://www.infotoday.com/online/OL1999/milstead1.html>
- O'NEILL, E. T.–LAVOIE, B. F.–BENNETT, R.: Trends in the evolution of the public Web 1998-2002. = D-Lib Magazine, 9. köt. 4. sz. 2003. p. 238–248.
- (The) Montague Institute: Why is metadata a hot topic? Highlights of a panel discussion on metadata presented by the Boston chapter of the Special Librarians Association (SLA), 1998. április. <http://www.montague.com/review/meta.html>

Beérkezett: 2005. I. 10-én.

Fordította: Berke Barnabásné

A szellemi tulajdonért – Patent Library Szegeden

Miskolc után Szegeden is megnyílt 2005 októberében a *Patent Library (Patlib)* hálózat dél-alföldi regionális központja a Szegedi Tudományegyetem Tanulmányi és Információs Központjában, pontosabban az Egyetemi Könyvtárban. E szegedi szellemi tulajdon-védelmi információs pont az SZTE, a Magyar Szabadalmi Hivatal és az Európai Szabadalmi Hivatal együttműködéseként született. Az érdeklődők – többek között – tájékoztatást kapnak arról, hogy mely alkotásokat oltalmazhatjuk az iparjogvédelem, s melyeket a szerzői jog eszközrendszerével. Az információs pont hozzáférést nyújt a legfontosabb iparjogvédelmi adatbázisokhoz is.

/KIT Könyvtár – Információ – Társadalom (heti hírlevél), 39. sz. 2005. október, <http://www.delmagyar.hu/cikk.php?id=70&cid=108811/>

Magyarország ismét az NTMIK tagja

2005-ben Magyarország helyreállította tagságát a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központban (NTMIK; az angol név rövidítése: ICSTI). Hazánk az NTMIK alapító tagja volt, és tagságát a rendszerváltás után megszüntette. Az időközben átalakult, és új tagokkal bővült szervezet döntéshozó testületének, a Nemzeti Képviselők Tanácsának (CPR) 2006. májusi, 57. ülésén Zakopanában Tichy-Rács Ádám képviseli Magyarországot. Az NTMIK jelenlegi tagjai: Bulgária, Észtország, Fehéroroszország, Grúzia, India, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Kuba, Lengyelország, Lettország, Magyarország, Moldávia, Mongólia, Oroszország, Románia, Srí Lanka, Törökország, Ukrajna és Vietnam. Az 56. CPR-ülésen megfigyelőként részt vett a Dél-afrikai Köztársaság, a Koreai Köztársaság, továbbá a hannoveri Német Műszaki Információs Központ és Könyvtár egy munkatársa is.

Az NTMIK-tagságtól azt várjuk, hogy a tagállamok műszaki információs központjai közösen hoznak létre új elektronikus szolgáltatásokat.

(Tichy-Rács Ádám)

Rózsa György (1922–2005)

2005. december 17-én, életének 84. évében elhunyt *dr. Rózsa György*, az MTA Könyvtára nyugalmazott főigazgatója, a szakma kiemelkedő képviselője. Halála váratlanul ért mindnyájunkat, hiszen emblematis alakja nyugdíjba vonulása után is gyakran tűnt föl a könyvtárban: töretlen lendülettel intézte alapítványunk ügyeit, és hűségesen látogatta az olvasótermet, érdeklődve, milyen újdonságokra tettünk szert, hogyan boldogulunk, majd leült és – olvasott.

Nagyváradon született, tanulmányait ott, Bukarestben és Budapesten végezte. Pályája kezdetén, 1946–1950 között a Külügyminisztériumban dolgozott, majd 1951-től fordult a könyvtári terület felé. 1954-től kötötte össze életét az Akadémiával, akkor a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársaként. 1960-ban került az MTA Könyvtára élére mint igazgató, 1977-től 1996-ig pedig főigazgató volt. 1963-ban kandidátusi, 1988-ban akadémiai doktori fokozatot szerzett. Pályájának fontos állomása volt az 1969 és 1975 közötti időszak, amikor az ENSZ genfi könyvtárának igazgatói tisztét töltötte be. Haláláig a Pro Bibliotheca Alapítvány elnöke volt.

Szakmai pályáját a könyvtárvezetői és szervezőmunkának a tudományos tevékenységgel való összefonódása jellemezte. Ezeknek köszönhetően formálódott az Akadémiai Könyvtár hazánk egyik legrangosabb könyvtári és információs bázisává. Fáradozásai eredményeképpen 1988. november 3-án megnyithatta kapuját a könyvtár új otthona. Az igazgató úr nemcsak a könyvtár új házát „építette föl”, és adott neki szakmai rangot, hanem a munkatársi گردát is összekovácsolta.

Üttörő munkát végzett a tudományos tájékoztatás korszerűsítésében, szorgalmazta a modern, számítástechnikai eszközök alkalmazásán alapuló információs szolgáltatások bevezetését: az országban elsőként szervezte meg az Egyesült Államokból hetenként érkező SCI szakirodalmi adatbázist tartalmazó mágnesszalagok feldolgozására épülő figyelőszolgálatot.

Elkötelezett híve volt a szakmai együttműködésnek. Előre látta, hogy a hazai könyvtárügy előtt álló kihívásoknak csak összefogással lehet megfelelni: ilyen volt elsősorban egy új, átfogó könyvtári koncepció kidolgozása és az integrált számítógépes könyvtári rendszer kialakítása. A hazai könyvtárakat időnként sújtó csapások ellen mindenkor tiltakozott, figyelmeztetett ezek jövőbeni káros hatásaira a kultúra egész területén.

Szakmai tevékenységének elismeréseként számos nemzetközi szervezet, bizottság, együttműködési rendszer választotta tagjává, tisztségviselőjévé. Emellett előadásokat tartott, szakfolyóiratokat szerkesztett, külföldi szaktekintélyeket „hozott el” Magyarországra, hogy könyvtárosainknak ablakot nyisson a világra. Az UNESCO szakértőjeként több fejlődő országban vizsgálta, hogyan lehet kiépíteni az iskolázottságon alapuló kulturális bázist, gazdasági-társadalmi lemaradásuk leküzdésének egyik eszközét.

Pályaképe hiányos lenne tudományos tevékenységének megemlítése nélkül. Címzetes egyetemi tanárként az ELTE BTK könyvtartudományi tanszékén oktatott. Kutatásai kiterjedtek az információelméletre, annak társadalmi, közgazdasági, kutatásszervezési és nemzetközi vonatkozásaira. Állította, hogy korszerű információs sztrádát kell építeni a legmodernebb technológiák felhasználásával. Vajon merre vezet/vezessen ez a sztráda? Kiszorítja-e a számítógép a könyvet/könyvtárat? Rózsa György válasza egyértelmű: „Gutenberg nem megy nyugdíjba...”. Elfogadta az elektronikus eszközök alkalmazását a tájékoztatásban, de a könyv számára örök értékű és érvényű maradt. Tapasztalatait, kutatási eredményeit megosztotta a szakmai folyóiratok olvasóival: rendszeres szerzője volt a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásnak is. Mintegy ötszáz magyar és idegen nyelvű publikációja jelent meg különböző orgánumban, köztük több monográfia.

Rózsa György vezetői és kutatómunkájának elismerésül több kitüntetésben részesült, közülük a Szabó Ervin-emlékérem és a Pro Scientia Hungarica volt számára a legkedvesebb.

Munkaszeretete, kitartása példamutató, optimizmusa legendás volt. Szerette a szépet, a művészetet, az utazást, s mindent, ami emberi. Derűs természetű, humort kedvelő, toleráns embernek ismertük, akinek véleményét nem kötelező sémák alakították, hanem a józan, gyakorlati ész. Sokoldalúságához tartozott, hogy átrándult a szépirodalom mezejére is: két, verseket, aforizmákat, elbeszéléseket tartalmazó kötete jelent meg „szenvédélyes kedvtelésből”. A 2001-ben kiadott „Változatok Ingres hegedűjére és Chagall inspirációk” címűben (Afrikából Budapest felé) így ír:

„És ha lezuhanánk / éltem, szervusz égbolt / szép kíséret volt.”

Befejezett életművet hagyott hátra, bár még tele volt tervekkel. Munkájának eredményeit továbbvisszük, s emlékét tisztelettel és szeretettel megőrizzük.

Gregorovicz Anikó